

УМОВИ РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано теоретичні основи професійної готовності педагогів до інноваційної діяльності. Розкривається сутність поняття "готовність", різні підходи до його визначення та певні умови розвитку цього складного феномена.

Ключові слова: професійна готовність, педагогічна інновація, психолого-педагогічна компетентність, педагогічні умови.

Постановка проблеми. Проблема якості української освіти на сучасному етапі постає як ніколи гостро і проявляє себе в різних аспектах. Якісна освіта має виховувати інноваційну особистість, здатну до сприймання і творення змін, спроможну до осягнення потреби в інноваціях і їх продукування [5, с. 5].

Професійна готовність педагогів до впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення. Основу і зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему.

На сучасному етапі становлення і розвитку освіти в Україні потрібні освітанські кадри з високим рівнем професіоналізму, інноваційним стилем науково-педагогічного мислення, педагоги, які готові до сприйняття творчих рішень. Формувати їхнє ставлення до сприйняття освітніх інновацій, сприяти розвитку їхнього креативного мислення, бажання брати участь в обговоренні проблем і моделюванні педагогічного процесу, постійно самовдосконалюватися покликані інститути післядипломної освіти.

Висока ефективність підвищення кваліфікації педагогічних працівників, підтримання її на належному рівні досяжна лише тоді, коли ґрунтується на знанні проблем професійної культури й реальних потреб педагога, та коли він сам, керуючись стійкими внутрішніми мотивами, виявляє особисту зацікавленість в отриманні потрібної науково-методичної допомоги з питань професійної готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній і педагогічній науках проблему готовності до педагогічної діяльності досліджують у різних напрямках і аспектах. Наприклад, Я. Н. Коломинський, А. Ф. Лисенко, Д. С. Мазуха, О. Г. Ярошенко досліджували шляхи ефективного формування готовності до педагогічної діяльності, О. М. Коберник – готовність студентів педагогічних навчальних закладів до впровадження інноваційних педагогічних технологій, Л. В. Кондратова – морально-психологічну готовність студентів як комплексну характеристику їх педагогічного професіоналізму, О. Томас – мотиваційну готовність студентів до майбутньої професійної діяльності.

На психологічних аспектах формування готовності до професійної діяльності зосереджують увагу Г. О. Балл, В. Т. Дорохіна, Л. М. Карамушка, В. О. Моляко, С. І. Равикович та ін.

Проте сьогодні, незважаючи на наявність праць науковців із проблеми готовності фахівців до професійної діяльності, проблема готовності викладачів професійних навчальних закладів (ПНЗ) до інноваційної педагогічної діяльності є недостатньо вирішеною в педагогічній науці як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних основ професійної готовності педагогів ПНЗ до інноваційної діяльності.

Результати теоретичного дослідження. Упровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес ПНЗ є однією зі складових загальної системи управління освітою. В умовах оновленої освітньої парадигми проблема розвитку професійної готовності педагогів ПНЗ, на нашу думку, є актуальною.

Українськими та зарубіжними вченими сучасності активно аналізується проблема формування та розвитку професійної готовності педагогів. Проте ще немає одностайності науковців щодо визначення поняття "готовність", яке залежно від аспекту дослідження розглядають як "психічний стан", "властивість", "якість", "структурне утворення" тощо.

Однак аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що для визначення поняття "готовність" частіше науковці використовують термін "утворення". Наприклад, готовність – це стійке цілісне інтегративне утворення особистості викладача, що забезпечує залучення його у підготовку та реалізацію кожного етапу педагогічної діяльності [8, с. 79]; складне особистісне утворення, яке охоплює ідейно-моральні та професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самовладання, педагогічний оптимізм, налаштованість на педагогічну працю,

здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів цієї праці, потребу в професійному самовихованні [6, с. 235].

Готовність педагога ПНЗ до професійної діяльності означає утворення у нього тих необхідних мотивів, мотивацій, настанов, досвіду, надавання його психічним процесам і якостям таких властивостей і станів, які забезпечують йому можливість ефективно організовувати педагогічну діяльність та оптимально нею управляти.

Дослідники педагогічної готовності обґрунтовують свої варіанти її структури. Зокрема, український педагог О. М. Коберник на підставі вивчення сутності проблеми готовності до педагогічної діяльності виділяє такі основні компоненти готовності викладачів до впровадження інноваційних технологій:

- мотиваційний, до складу якого увійшли такі показники: установка на особливу значущість і важливість нових освітніх технологій у сучасному навчально-виховному процесі; прагнення до активного вивчення педагогічних інновацій; бажання майбутнього вчителя творчо й неординарно проектувати педагогічну діяльність;

- когнітивний – інтеграція психологічних, педагогічних і технологічних знань;

- операційний – уміння як такі інтегровані якості, що набуті студентами під час опанування змісту психолого-педагогічних і фахових дисциплін, а також самостійної діяльності в період педагогічних практик [4, с. 112].

Л. В. Кондрашова, акцентуючи на багатоаспектності змісту морально-психологічної готовності, пропонує більш розширену та насичену її структуру, компоненти якої такі:

- мотиваційний (професійні настанови, інтереси, прагнення займатися педагогічною діяльністю);

- морально-орієнтаційний (професійний обов'язок, відповідальність, любов до дітей, педагогічний такт, педагогічна вимогливість, товарицькість, віра в можливості і здібності дитини тощо);

- пізнавально-операціональний (професійна спрямованість пам'яті, уваги, мислення, уяви, творчі здібності й засоби, які забезпечують інтелектуальний розвиток учня);

- емоційно-вольовий (емоційна сприйнятливість, професійний оптимізм, ініціативність, настирливість у вирішенні навчально-виховних завдань, самовладання, здатність управляти своїм настроєм і психічним станом інших);

- психофізіологічний (професійна діловитість, працездатність, прагнення доводити до кінця розпочату справу, вирішувати педагогічні задачі; активність і саморегуляція, урівноваженість і витримка, жвавий темп роботи);

- оціночний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідність процесу вирішення професійних завдань оптимальним педагогічним зразкам) [4, с. 58].

На думку В. О. Сластьоніна, професійна готовність фахівця охоплює такі компоненти:

- психологічна готовність – сформованість певного ступеня спрямованості на професійну діяльність;

- науково-методична готовність – передбачає володіння повним обсягом суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, необхідних для професійної діяльності;

- практична готовність – наявність сформованих на прогнозованому рівні професійних умінь і навичок;

- психофізіологічна готовність – наявність відповідних передумов для професійної діяльності й оволодіння певною спеціальністю професійно значущих рис особистості;

- фізична готовність – відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам професійної діяльності і професійної працездатності [8, с. 81].

А. Ф. Линенко визначає готовність як цілісне утворення, яке характеризує емотивно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його залучення до певної діяльності. Дослідниця пропонує такі компоненти готовності студентів педагогічних ВНЗ до професійної діяльності: професійна самосвідомість, ставлення до діяльності, мотиви діяльності, знання про предмет і способи діяльності, навички і вміння їх практичного втілення, а також професійно значущі риси особистості [6].

О. Г. Кучерявий визначає готовність до педагогічної праці як цілісну властивість особистості, що має таку структуру:

- 1) психологічна готовність (наявність в учителя самоцінних знань в області загальнолюдської та професійної культури; сформованість у нього мотивів активності в професійній діяльності, спрямованої на безперервне стимулювання розвитку свідомості й самосвідомості особистості учня, всіх її сфер у процесі засвоєння змісту освіти й виховання; внутрішнє прийняття педагогом установок на гуманізацію й особистісну орієнтацію навчально-виховного процесу, професійну самоосвіту й самовиховання, творчий підхід до виконання всіх професійних функцій);

- 2) практична готовність (оволодіння системою професійно-педагогічних умінь і якостей різної функціональної спрямованості);

- 3) готовність до самовдосконалення після закінчення ВНЗ (сформованість смислоутворювальних мотивів безперервного професійного самовдосконалення і його культури в цілому) [6, с. 38].

У своїх наукових працях О. Г. Кучерявий надає модель фахівця, яка розроблена на основі гармонійної єдності цілісного й особистісно орієнтованого методологічних підходів.

Основними системними характеристиками фахівця-педагога слід вважати:

а) гуманістичну спрямованість особистості учителя на особистість учня;

б) цілісну множину взаємопов'язаних духовно-моральних якостей (віра в учня як особистість, здатну реалізувати свій потенціал; любов до дітей і педагогічної професії, України як Вітчизни; надія на реформування системи освіти в країні на особистісно орієнтованій основі, реалізація розроблених проєктів навчання й виховання розвивального характеру та ін.);

в) готовність до педагогічної творчості;

г) готовність до професійно-педагогічного вдосконалювання і рефлексії цього процесу;

д) готовність до творчої педагогічної праці [6, с. 37].

Узагальнюючи теоретичні положення, запропоновані різними дослідниками, можна зробити висновок про те, що готовність як складна динамічна структура охоплює такі компоненти:

– мотиваційний (мотиви, потреби, професійні настанови, інтереси, цінності, ідеали тощо);

– орієнтаційний (знання про особливості педагогічної діяльності та її вимоги до особистості викладача);

– операційний (володіння способами і прийомами, культурою професійної діяльності);

– вольовий (самоконтроль, самооблізація на певний вид діяльності та на подолання труднощів);

– оціночний (самооцінювання готовності).

Усі компоненти неподільно існують в єдиній структурі готовності педагога ПНЗ до інноваційної діяльності, їх розвиненість і вираженість є показником високого рівня його підготовленості, яка забезпечується активною діяльністю щодо досягнення мети, мобільністю внутрішніх умов, особливостями перебігу різних психічних процесів, цілісним проявом вроджених і набутих механізмів, культури поведінки, спілкування та вдосконалює систему психологічних, педагогічних та методичних знань, умінь і навичок тощо; упровадження в практику проведення навчальних занять, соціально-психологічних тренінгів та їх окремих елементів, спрямованих на пізнання та сприйняття педагогом власної діяльності протягом усього періоду його професійної діяльності у ПНЗ.

Механізм формування готовності педагога до інноваційної діяльності складний, його основу становлять зв'язки між професійними настановами, переконаннями і діяльністю, між інтелектуальними, емоційно-вольовими і психофізіологічними процесами та явищами в структурі професіоналізму. Інтелектуально-емоційні процеси та явища є фундаментом професійно-моральних якостей. Органічна взаємодія між професійним мисленням педагога і його почуттями, емоційне прийняття мети педагогічної діяльності лежать в основі вольової поведінки, а оцінювання особистісного змісту педагогічної діяльності в руслі особистісних і професійних цінностей, формування стійких рис особистості забезпечують розвиток особистісної готовності до інноваційної діяльності.

На нашу думку, готовність педагога ПНЗ до інноваційної діяльності – це усвідомлений та активно-діяльний стан, який забезпечує особистісну й професійну самореалізацію та самоактуалізацію під час вирішення професійних проблем на основі психолого-педагогічної компетентності, особистісного та професійного досвіду, творчого використання індивідуально-психічних особливостей та інтелектуального потенціалу в процесі професійної діяльності.

Для забезпечення розвитку професійної готовності педагога до інноваційної діяльності необхідні організаційні, технологічні, методичні та педагогічні умови, а саме: створення педагогічної системи, спрямованої на розвиток у педагога психолого-педагогічної компетентності та основних видів комунікативної компетентності. Забезпечення узгодженої та послідовної роботи всіх структур ПНЗ щодо розвитку готовності педагога до інноваційної діяльності; організація методичної системи ПНЗ, що орієнтована на цілеспрямований розвиток професійної компетентності педагога: пошук нових методів, методик, технологій, засобів та організаційних форм навчання, які б сприяли виявленню потенційних можливостей педагога до інноваційної діяльності та стимулювали їх розвиток і саморозвиток у процесі самовдосконалення. Немаловажним фактором є забезпечення освітньої установи необхідною навчальною, навчально-методичною і методичною літературою та документацією, яка надає можливість ефективно розвивати готовність педагогічних працівників до впровадження педагогічних технологій.

Методика та процедура дослідження. У Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти було проведено дослідно-експериментальну роботу з метою вивчення рівня залежності психолого-педагогічної компетентності педагогів ПНЗ від їхньої готовності до інноваційної діяльності.

У процесі експериментальної роботи створювались специфічні педагогічні умови та був розроблений комплекс прийомів та засобів, спрямований на розвиток професійної готовності педагогів до впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Методики експериментального дослідження: вивчення стану самоосвіти педагогів (метод анкетування); визначення психолого-педагогічної компетентності педагогічних працівників (вхідне тестування, анкетування, метод спостереження); вивчення стану психологічної готовності педагогів до інноваційної діяльності шляхом діагностування самоактуалізації особистості (психодіагностична методика САМОАО); визначення комунікативних та організаційних схильностей особистості педагогів (методика КОС-2).

У ході експерименту опитано 102 педагогічні працівники Херсонської, Дніпропетровської, Сумської областей, які навчалися на курсах підвищення кваліфікації за заочною та очно-дистанційною формами навчання.

Аналіз результатів дослідження. Результати анкетування показали, що тільки 2 % респондентів мають вищу педагогічну освіту, 48% – вищу технічну освіту і 50% – середню спеціальну. Ці дані свідчать про відсутність у більшості педагогічних працівників базової педагогічної підготовки. У той же час 84% педагогічних працівників мають стаж роботи у ПНЗ понад 5 років, що свідчить про певний рівень їхньої фахової компетентності, тим більше, що 47 % з них підвищували кваліфікацію 3 і більше разів, і тільки 24% – підвищували кваліфікацію вперше. Таким чином, вивчення освітянських проблем педагогічних працівників ПНЗ та їх вирішення має певне значення для подальшої організації підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності як у курсовий, так і в міжкурсний періоди.

На запитання щодо впровадження інноваційних педагогічних технологій тільки 32 % педагогів відповіли про її планування на перспективу, 51 % – здійснюють її планування з окремих питань відповідно до виникнення у тому потреби. 17 % педагогічних працівників набувають нові знання безсистемно під час читання літератури, матеріалів Інтернету та випадкових джерел.

Серед причин, що заважають організувати інноваційну діяльність, 52 % педагогічних працівників зазначили брак часу і 40% – вказали на обмаль літератури, що свідчить про невміння планувати власний час і знаходити джерела інформації. Тільки 9 % педагогів і майстрів виробничого навчання ПНЗ не мають утруднень у здійсненні інноваційної діяльності.

Серед мотиваційних причин, що спонукають майстрів і педагогів ПНЗ до впровадження інновацій, на перше місце (у 42 %) виходить бажання працювати на рівні сучасних вимог, 31 % – відмічають відповідальне ставлення до своєї роботи, 15 % – відмічають зацікавленість новою інформацією і тільки 12 % педагогічних працівників – тому що прагнуть до розробки власних педагогічних інновацій.

Відповідаючи на запитання щодо умов успішного підвищення компетентності, педагогічні працівники (74 %) на перше місце поставили чітке планування самоосвітньої роботи, на друге місце (69 %) – наявність відповідної навчально-матеріальної бази, на третє місце (41 %) – всебічний аналіз досягнень і огріхів в своїй педагогічній діяльності, четверте місце (32 %) – творча атмосфера в педагогічному колективі.

У процесі експериментального дослідження на курсах підвищення кваліфікації ми організували певні педагогічні умови, які, на нашу думку, сприяли підвищенню психолого-педагогічної, комунікативної компетентності зняття психологічних бар'єрів і таким чином забезпечували формування професійної спрямованості на впровадження інноваційних педагогічних технологій. Тобто, ми цілеспрямовано використовували різноманітні форми залучення педагогів до інноваційної діяльності, а саме:

- організація постійно діючого науково-практичного семінару з питань інноваційної діяльності педагогів;
- проведення "круглих столи", дискурсів, фестивалів педагогічних технологій, ярмарок педагогічних ідей;
- включення педагогів у ділові, евристичні ігри з генерування нових педагогічних ідей;
- організація творчої діяльності педагогів у методичних об'єднаннях;
- узагальнення власного досвіду і досвіду своїх колег;
- проведення психологічних тренінгів професійного зростання педагогів.

Після проведення відповідних заходів рівень професійної готовності педагогів до інноваційної діяльності підвищився в середньому на 40-44%.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні дослідження щодо структури готовності педагогів до професійної діяльності, ми вважаємо, що готовність фахівців до інноваційної діяльності – це стан, який має складну динамічну структуру, є вираженням сукупності інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових особливостей психіки людини щодо відповідності із зовнішніми умовами діяльності і майбутніми завданнями. На нашу думку, структуру готовності становлять такі властивості, риси та прояви: позитивне ставлення до діяльності; адекватні вимоги до неї; професійні риси характеру; здібності, темперамент, мотивації; необхідні знання, навички і вміння; стійкі, професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів.

У ході дослідження було визначено, що впровадження педагогічних інновацій в навчально-виховний процес буде ефективним за умови сумісної діяльності Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти з Навчально-методичним центром професійно-технічної освіти (НМЦ ПТО) та навчальними закладами, у яких буде створене інноваційне середовище. Тому ми розробили практичні рекомендації керівникам навчальних закладів щодо ефективного управління розвитком інноваційної діяльності:

1. Визначення конструктивних заходів щодо створення інноваційного середовища в навчальному закладі.
2. Створення соціально-психологічних умов для самовдосконалення, саморозвитку, самоактуалізації особистості членів педагогічного колективу, що є важливим чинником формування готовності та спроможності до інноваційної діяльності.
3. Створення необхідних мотиваційних умов професійної діяльності, що будуть спонукати членів педагогічного колективу до впровадження інновацій.

4. Моральне та матеріальне стимулювання педагогів, які впроваджують у навчально-виховний процес інноваційні педагогічні технології.

Перспективи подальших досліджень полягають у практичній перевірці механізму розвитку готовності педагогів до інноваційної діяльності.

Використані джерела

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитание творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1998. – 228 с.
2. Балан О. Л. Дидактична взаємодія викладача і студента як фактор оптимізації процесу навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О. Л. Балан. – Одеса, 1994. – 24 с.
3. Батаршев А. В. Базовые психологические свойства и профессиональное самоопределение личности : практическое руководство по психологической диагностике / А. В. Батаршев. – СПб. : Речь, 2005. – 208 с.
4. Двадцатипятилетие научной школы "Подготовка творческого учителя": проблемы, поиски, решения : коллектив. моногр. очерк / [А. И. Кузьминский и др.; ред. Л. Кондрашова]. – Черкассы : ЧНУ им. Богдана Хмельницкого, 2014. – 233 с.
5. Кремень В. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / В. Кремень // Професійно-технічна освіта. – 2014. – №14. – С. 5-8.
6. Кучерявий О. Г. Педагогіка : особистісно-розвивальні аспекти : [навч. посіб.] / О. Г. Кучерявий. – К. : НВП "Наукова думка", 2011. – 464 с.
7. Ліненко А. Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / А. Ф. Ліненко // Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С. 125-132.
8. Слостенін В. А. Професійно-педагогічна підготовка сучасного вчителя / В. А. Слостенін, А. И. Мищенко // Советская педагогика. – 1991. – №10. – С. 79-84.

Haragyrlo V. E.

CONDITIONS OF DEVELOPMENT THE VOCATIONAL SCHOOLS TEACHERS' READINESS FOR INNOVATION ACTIVITIES

In the article the theoretical bases of teachers' professional readiness for innovation activities were analyzed. There was revealed essence the concept of readiness, different approaches for its definition and certain conditions of development that complex phenomenon.

After analyzing native and foreign researches as for the structure of teachers' readiness for professional activities, we consider the specialists' readiness for innovation activities are a state with complicated dynamic structure and it is an expression of the totality of intellectual, emotional, motivation and volitional peculiarities of the human psyche as for accordance to the external conditions of activities and future tasks. The readiness structure has got such characteristics and shows as positive attitude to work; adequate requirements for it; professional traits; abilities, temperament, motivation; necessary knowledge, abilities and skills; stable, professionally important features of perception, attention, thinking, emotional and volitional processes.

In the process of research it was defined that the pedagogical innovation introduction to educational process would be effective if combine work of Bilotserkivskiy Institute of Continuing Professional Education and Educational-methodical Center of Vocational and Technical Education, educational institutions in which an innovative environment will be created.

The author proposed the practical recommendations for educational institutions heads about effective management of innovative activities development.

Key words: *professional readiness, pedagogical innovation, psychological and pedagogical competence, pedagogical conditions.*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015 р.